

Az áthágás technikái Rómában

Felforgató gyakorlatok a 60-as, 70-es évek
magyar neoavantgárdjában

JANKÓ JUDIT

Október elején nyílt és január 6-ig volt látható a római Palazzo delle Esposizioni kiállítása a 60-as, 70-es évek magyar neoavantgárdjáról. A kiállított anyag döntő része a budapesti Ludwig Múzeum gyűjteményére épült, a múzeum két munkatársa, Készman József és Popovics Viktória – két olasz kollégával – társkurátorként vett részt a munkában. Velük beszélgettünk.

Meséljétek el, kérlek, hogyan jött létre ez a kiállítás és mit kell tudni a két olasz társkurátorról!

KÉSZMAN JÓZSEF: A kiállítás a Palazzo delle Esposizioni, a Ludwig Múzeum és nem utolsósorban a Római Magyar Akadémia együttműködésével jött létre, kezdeményezője és motorja az akadémia most januárban leköszönő vezetője, Puskás István volt. Két éve már bemutattunk egy válogatást a Ludwig Múzeum gyűjteményéből, a következő lépésként azt tűztük ki célul, hogy egy olyan központi helyen állítsunk ki, ami nem egy magyar kulturális intézményhez kötődik. A városban akkora a „túlkínálat” kiállításokból, hogy sokat számít a helyszín. A Palazzo delle Esposizioni egy interdiszciplináris kiállítótér, különböző izgalmas projekteknek ad otthont. Miután az olasz partnereink rábólintottak az ötletre, a két olasz társkurátor, Sebastiano Trulzi és Giuseppe Garrera eljött Budapestre. Elvittük őket műtermekbe, galériákba, jártunk az Artpool archívumában, művészekkel találkoztunk – többek között Szombathy Bálinttal, Ladik Katalinnal, Tót Endrével, Pinczehelyi Sándorral. Közülük Tót Endrét korábban is ismerték, köszönhető ez

POPOVICS VIKTÓRIA és KÉSZMAN JÓZSEF

foto: Somogyvári Ágnes

Kiállítási enteriőr, Palazzo delle Esposizioni, Róma, 2019

annak, hogy Giuseppe Garrera egyik gyűjtési fókusz a mail art, és Tót Endre számos mail art munkája megtalálható a gyűjteményében.

POPOVICS VIKTÓRIA: Garrera a 60-as, 70-es évek időszakából gyűjt a mail art mellett konceptuális munkákat és fluxust – természetesen leginkább olasz művészetet, de emellett jelentős közép-kelet-európai anyaga is van, magyar túlsúllyal. Garrera és Trulzi látta a Római Akadémián 2017-ben a már említett, *Mettici la faccia!* (Utcára a mondanivalóddal) című kiállítást (kurátor: Szipócs Krisztina). Ott figyeltek fel arra, milyen gazdag neoavangárd anyaga van a Ludwig Múzeumnak, aztán amikor eljöttek Budapestre, és megmutattuk a raktárainkat, még inkább belekesedtek.

Ők vetették fel, hogy a kiállítás központi szála a rendszer ellenében kidolgozott szubverzív technikák bemutatása legyen, mert éleesebbnek és szofisztikáltabbnak vélik ezeket Magyarországon, mint a többi kelet-európai országban. A törzsanyagot konceptuális, fotóalapú munkák képezték. A felhasznált eszközöket tekinthetjük úgy is, mint a cenzúra, a megfigyelés és a szabadság korlátozásának hatására kialakított „áthágási technikákat”.

A kiállításon csak a Ludwig Múzeum anyagából láthatók munkák?

KJ: A Ludwig Múzeum gyűjteménye az alap, de a műterem- és galériálatogatások, művészekkel, gyűjtőkkel való beszélgetések során szélesedett a merítés, bekerültek művek magángyűjteményekből, és Pécsről is érkezett egy nagyobb anyag. Számos kísérőrendezvényt szervezett az akadémia és a kiállítótér is, november elején Ladik Katalin tartott előadást,

majd kerekasztal-beszélgetés zajlott a munkásságáról. Az akadémián egész 2019 folyamán futott a *Harminc éve szabadon*-programév – tulajdonképp mi ebbe a programsorozatba kapcsolódtunk be egy sor rendezvényel.

A kiállítás hat tematikus egységre bomlik. Miként állt össze a koncepció?

PV: A kiállítás előkészítésének ez volt a legérdekesebb és a legnehezebb része. A szekciók kialakítását nem kevés vita előzte meg, de épp ettől lett valódi az együttműködés. Az olaszok folyamatosan hangsúlyozták, hogy szeretnék ezt a korszakot megérteni az olasz közönséggel, ezért igyekeztek olyan nézőpontokat behozni, amelyek ott is értelmezhetőek. Mi viszont igyekeztünk a gyűjtemény belső logikája alapján felosztani a műveket, végül sikerült egy optimális közös nevezőre kerülnünk.

KJ: A munka, az együtt gondolkodás legfőbb eleme a különböző kultúrák közötti fordítás volt.

PV: A hat szekció a térben is elválasztódott. A központi terem a *Művész portréja* címet kapta, ott az önábrázolás, az önreflexió és a testhasználat különböző lehetőségei kerültek fókuszba. A művész teste mint a műalkotás tárgya és alanya a korszak gyakori tematikája, másrészt az önarckép gyakran álarc, ürügyén az igazságról és a hatalomról lehet beszélni. Számos kritika, tudósítás jelent meg a kiállításról az olasz sajtóban, ezekben többször leírták, hogy a portrékról leolvasható szomorúság vagy épp kényszeres mosoly a totalitárius rendszer egyfajta tüneteiként és rendszerkritikaként is értelmezhető. Több fontos munkát beválogattunk Ladik

Katalintól, többek között szerepelt a *Sámánvers* felforgató performanszának fotódokumentációja.

Az olasz közönség nagyon szerette Kele Judit *I am Work of Art* című művét, ráadásul lehetőségük nyílt a művésszel személyesen is találkozni a megnyitón. A következő teremben, *A szabadság fukai*-szekcióban olyan utcai akciók voltak kiállítva, mint Szombathy Bálint *Lenin Budapest*-sorozata vagy Hajas Tibor *Utcára a mondanivalóddal!* című 1975-ös munkája. Drozdi Orsolya *Individuális mitológia*-sorozata is idekerült, mert a kiállítás egyik fő gondolata a köztér és magántér kettősségét járta körül, azt, hogy miként tudtak a művészek működni az egyikben és a másikban, és melyiket milyen módon vehették birtokukba.

A következő terem a *Gerilla gesztusok* címet kapta, közepén Pinczehelyi Sándornak az 1988-as Velencei Biennálén is szerepelt utcaöveiből válogattunk ki ötven darabot. Ezeket eredetileg is magyarul és olaszul szerepelt *Az utakő a proletáriátus fegyvere*-felirat. Itt volt látható Gulyás Gyula hordozható utcaöve, a szekció főfalán pedig Haris László *Törvénytelen avantgardeja* lett elhelyezve. A mail art munkák külön vitrint kaptak zömében Tót Endre műveivel.

A *hatalom pszichózisa* rész azokat a műveket foglalta össze, amelyek a hatalom szimbólumait, kifejezőeszközeit felhasználva törekszenek ellentétes hatás elérésére.

Az Attalai Gábor, Szentjóbby Tamás vagy Pinczehelyi Sándor művein megjelenő különböző szimbólumok, tárgyak (utcakő, sarló és kalapács, ötágú csillag, május 1-jei felvonulás) által lelepleződött a rendszer kisszerűsége, a hatalom működés-képtelensége és trivialitása.

A *Kényszerhelyzetbe került művészet*-szekcióban voltak láthatóak Szijjártó Kálmán artgesztusai (a művész tenyere, ami mindig kéznél van), Attalai *READ-Y MADE*-sorozata az utólag fotóra applikált vörös vonalakkal, Szombathy Bálint *Bauhaus*-sorozata, amely a lepusztult vajdasági környezetet szembeállítja a Bauhaus tisztaságával. A meghasonlott társadalomban való létezés gyakran alternatív valóságok, párhuzamos világok, utópiák, disztópiák és képzeletbeli életterek megalakítására ösztönözte az alkotókat.

KI: Más szempontjai vannak egy olasz szakembernek, aki belülről nem ismerheti a magyar művészet folyamatait. Érdekes volt, hogy ők mit látnak bele abba a kulturális térbe, ami nekünk a sajátunk. Kerestük az érvényes fogódzókat, melyek mentén el lehet úgy rendezni az anyagot, hogy a római és a magyar közeg számára is érvényes legyen. Az ő megközelítésük nekünk gyakran romantikus volt, nem művészeti, művészettörténeti szempontok lebegtek a szemük előtt. Rá kellett jönnünk, hogy az átfordíthatóságnak vannak korlátai, például értelmezhetetlen volt nekik a sorok közt olvasás és a kettős beszéd. Bólogattak, hogy ismerik a kettős beszédet, szerintük az az, amikor a politikus mást mond, mint amit gondol... akárhonnán közelítettünk, nem tudtuk átadni, mit jelentett a kettős beszéd a létező szocializmusban, mivel az náluk nem létezett.

A másik fontos különbség volt a gondolkodásmódunkban az ő műtárgy-fetisisztikus alapállásuk. Szerették az eredeti, 1972-es cetliket. Mi meg úgy gondoljuk, egy koncept műnek nem feltétlenül a tárgyasult formája a lényege.

PV: Nem szeretnénk úgy beállítani a közös munkát, mint konfliktusok sorozatát, de érdekes volt szembeesülni a kulturális különbségekkel. A kísérőszövegek kapcsán például meg kellett értenünk, mennyire más nyelvezetet használ a két kultúra. Mi művészettörténeti nyelvezetet használó, leíró, tényeken alapuló

Képek a kiállításról

SCHÖBERL MÁRTON, PUSKÁS ISTVÁN, KELE JUDIT és PINCZEHELYI SÁNDOR

fotó: Várnelyi Klára

szövegeket készítettünk elő, az általuk használt jelzők nekünk túl grandiózusak, romantikusak voltak.

Mi érdekelte őket a leginkább a korszakból?

PV: Végig érezhető volt egy aktualizáló törekvés, amolyan „üzenet a mának” hozzáállás. Párhuzamokat kerestek a mai történésekkel. Az olasz kurátorok egyetemi tanárok, és ebből a szerepükből érthető, hogy meg akarták mutatni az ifjúságnak, miként lehetett kritikai módon gondolkodni, alkotni és élni egy rendszer szűk keretei ellenére. Nagyon mai perspektívából néztek az akkori korszakra, mintha onnan kiolvasható lenne egy megoldási képlet a mára. Szerettünk volna kiemelni egy női alkotót, mert ebben az erősen férfiak dominálta közegben egy női pozíció megmutatása – akár Kele Judit vagy Ladik Katalin esetében – erős gesztus lett volna. Hívóképeknek mégis Pinczehelyi már sokat használt sarlós-kalapácsos képéhez ragaszkodtak, ebben mi engedtünk.

Végeredményben létrejött egy nemzetközi közönség számára elérhető kiállítás Róma szívében, egy interdiszciplináris kulturális intézményben, 700 négyzetméteren, behozva egy új látogatóközönséget, egy olyan réteget, akik számára egyébként nem elérhető a magyar neovantgárd. Nagyon jól sikerült a megnyitó, és rengetegen voltak a sajtóbejáráson is – az újságírókat is leginkább a romantikus baloldaliság kérdései érdekelték, azok, amelyekre az olasz társkurátorok is fókuszáltak.

PV: Ide kapcsolódik, hogy a római kiállítással egy időben volt egy nagyobb volumenű kölcsönzés a Los Angeles-i Wende Múzeum részére, ahol *Radikális női pozíciók a vasfüggöny mögött* címmel rendeztek egy 2020 áprilisáig nyitva tartó kiállítást. Az anyagot Susanna Altmann német kurátor válogatta össze, kelet-közép-európai nőművészeti anyagot gyűjtött, ami bőségesen reprezentálva van a Ludwig gyűjteményében: Maurer Dóra-, Drozdik Orsi-, Ladik Katalin-munkák mellett Anna Daučíková-, Natalia LL-művet is kölcsönöztek tőlünk. Kele Judit esetében bajban is voltunk, a művész példányát állítottuk ki Rómában, mert a múzeumé Los Angelesbe utazott. A Ludwig Múzeum gyűjteményéből Rómában szerepelt válogatást – egy kicsit más szemszögből tállalva – tovább akarjuk vinni ezúttal Berlinbe, és terveink szerint átalakítjuk kissé a szekciókat is.

KI: A berlini Magyar Intézetben 2020 őszén nyíló kiállításon a kettős beszédet is vizsgálni szeretnénk, ami az

foto: Várnehlyi Klára

olaszoknak nem volt igazán értelmezhető, de Berlinben, Kelet-Berlin múltja miatt, másképp szól majd. Emellett az emlékezetpolitika, az emlékezés változásaival foglalkozó művek is nagyobb hangsúlyt kapnak.

Tervez a Ludwig Múzeum további közös projekteket a Római Magyar Akadémiával?

KI: Nem a mi tisztünk erről nyilatkozni, de szerintem nyitottak vagyunk. Puskás István, az Akadémia eddigi vezetője lelkes kulturális szakember, és jól ért a képzőművészethez, öt évig koordinálta a Velencei Biennálé magyar részvételét, ám januártól személyi változások lesznek az akadémián.

A Ludwig Múzeum tudatosan építi a gyűjtemény neovantgárd részét – amolyan gyűjtemény a gyűjteményben módon?

KI: Ez nem egy külön gyűjtemény.

PV: Azért az utóbbi évek műtárgyvásárlásai ezt a szegmenst is próbálták erősíteni, az új szerzemények között szerepel Csiky Tibor, Attalai Gábor és a Pécsi Műhely.

KI: Magyarországon 2019-ben az összes magyar múzeumnak együttvéve 18 millió forint jutott műtárgyvásárlásra, és ez azt is jelenti, hogy neveltséges lenne arról beszélni, milyen gyűjteményezési elvek alapján vásárolunk, hiszen akkor van esélyünk a vásárlásra, ha valamit jelentős kedvezményrel felajánlanak nekünk, vagy ha hagyatékából kerül hozzánk. Igaz, csak olyan munkát fogadunk el ajándékba, amit meg is vásárolnánk. És azért ez egy

kortárs múzeum, nekünk a korunkat kellene gyűjteni és bemutatni minél reprezentatívabb merítésben. Jelenségeket kellene dokumentálnunk, ami azt jelenti, hogy sűrűbben és szisztematikusabban kéne vásárolni, amire egyszerűen nincs lehetőségünk. Nem tudom, mit fog leszűrni valaki abból, ha 50 év múlva visszanéz, vajon hogyan rekonstruálja majd, mi történt a hazai szcénában a 2010-es évek végén. A területről legalább 30 munkát kellene gyűjteményeznünk, hogy bármiféle összefüggésre vagy folyamatra rálátásunk legyen.

PV: Nemzetközi vásárlás esetén a Ludwig Alapítvány büdzséjéből gazdálkodhatunk, és igyekszünk friss kortársat venni, mint legutóbb az albán és az ukrán szcénából. A magyar munkákkal tényleg el vagyunk maradva, de az is igaz, hogy pótolnunk kellett elmaradásokat épp a neovantgárd irányzatokból.

KI: Mostanra érzékelhető a gyűjteménynek ez a szegmense, de még mindig nem áll össze a teljes objektív kép. Nem tudjuk azt mondani, hogy ez és ez történt a 60-as években, és ezt megmutatjuk a gyűjteményből kiemelt tárgyakkal, hanem fordítva: ez és ez van a gyűjteményben, és ebből deduktív módszerrel következtetünk arra, mi történhetett.